

A REFORMÁCIÓ ÉS A TUDOMÁNY.

RECTORI BESZÉD.

ÍRTA ÉS A DEBRECZENI TUDOMÁNYEGYETEM
1917—18. TANÉVÉNEK MEGNYITÓ ÜNNEPÉN

ELMONDOTTA

Dr. ERDŐS JÓZSEF.

Dr. Erdős J.
1918

TEKINTETES EGYETEMI KÖZGYŰLÉS ! MÉLYEN TISZTELT VENDÉGEINK !

Amidőn egyetemünk 1917—18. tanévnyitó ünnepélye alkalmából a tekintetes tanácsot és a tudománykarokat, úgyszintén az igen tisztelt Vendégeket kegyelem és békesség kívánásával tiszteletteljesen üdvözölni szerencsém van, legyen szabad rámutatnom a reformáció és a tudomány ama közös alapelveire, amelyek négy évszázad óta a szellemerkölcsi világ fejlődése és tökéletesedése tényezői valának, és emberileg szólva, még évezredekre kihatólag irányító és döntő jelentőségű kánonok maradnak.

A reformáció alapeszméje a világhódító evangéliom kezdetbeli megnyilvánulásához hasonlóan, szinte észrevétlenül fakadt föl abból a csodás forrásból, amelyet ihletésnek nevezünk. Aztán egyre fokozódó erővel, ellenállhatatlanul előretörve s győzelemről-győzelemre jutva : megrázkódtatta ez a sebesen zúgó szélnek zendüléseként tovaterjedő tisztító vihar az akkor már korhatag vén Európát s nyomában új ég és új föld tárult föl egyesek, népek, nemzetek előtt egyaránt. Mint ahogy a parányi magból sudárba szökkenő mustárcserje meglepő gyorsasággal fává fejlődik, melynek lombjai számos légi szárnyasnak nyújtanak üdülést : aképen a szerény kezdetű reformáció, nemzedékről-nemzedékre átöröklődve, csakhamar érezttette áldását még világ-részünk határain túl is, mind az egész föld kerekségén. Valami varázslatos jelenség volt az, amikor a hajdankor profétái és apostolai módjára megannyi ihletett szellemű és lángnyelvű férfiak szállottak sikra, egyen-egyen a Lélek fegyverével felövedezetten, s nem félemlülve meg még az akkori világ kényuraitól sem : bátorságosan hirdették, mert vallották, vallották, mert megismerték az igazságot, amely szabadokká teszi a lelkeket. A nemzetek anyanyelvén hirdetett evangéliom elhatott

úgy a kunyhók lakosaihoz, mint a trónok hatalmasságaihoz, és erejének hatása érezhető vala szerte mindenütt, mert a meg-elevenítő örök Lélek ott lebegett a szellemerkölcsi mindenség felett.

A reformáció egyházi és állami téren elismert világtörténelmi jelentőségének méltatásától ez alkalommal és e helyen eltekinthetünk ; de a tudománnyal való kapcsolatáról és szerves egybeforradásáról hivatásszerűleg és őszintén bizonytságot kell tennünk éppen most, amikor a reformáció négyszázados évfordulójával egyidejűleg a tudomány dicsőséges szabadságharcának emlékezetére szintén ünnepet szentelhetnek az egyetemek. Ha mi erről a tényről hallgatnánk : a történelem, az idők, az igazság bajnokainak szellemei, legközelebről pedig a tudománynak szentelt emez ősi csarnokok tennének tanúbizonytságot ellenünk és egyszersmind amellet is, hogy a reformáció a tudomány fellendülésére, szabad fejlődésére és eredményeire áldásos hatást gyakorolt.

A vallás- és művelődéstörténelem bűvárai előtt nem ismeretlen az a tény, hogy a reformáció és a tudomány azonos alapelveből indult ki s mindkettő ugyanazt a hivatást, kötelességet és célt állapította meg úgy az egyesek, mint az egyházi, állami, tanügyi és nemzeti intézmények feladatai gyanánt. A reformáció egyetemes vonatkozású irányításának és érvényesülésének nyitja éppen abban rejlik, hogy kovászként átjárta a világtársadalom minden rétegét s mozgásra, élettevékenységre készítető, átalakító hatása elől nem térhetett ki földünk egy kultúrépe sem. Ám a legmeghittebb, leghatalmasabb és legsikeresebb szövetségestársa eleitől fogva a tudomány volt és az ma is. Ennek a jelenségnek jelentősége sokszorosan fokozódik, ha meggondoljuk, hogy a tudomány és ennek góctelepe, az egyetem, virult s gyarapodott, még mielőtt a reformáció eszméje csak meg is fogamzott volna. A tudomány művelésére szánt veteményes kertek munkásai részben még ma is értékes kincsekkel gazdagították emberi nemünk szellemi tárházait már századokkal előbb, mint amikor az egyéniség tiszta öntudatra ébredésének és az igazság megismerésére törekvő szellem jogai biztosításának és szabadsága kivívásának ideje elközelgett. Csakhogy az a szellemi munkálkodás mesterséges korlátok között mozgott, és eredményein, miként az üvegházi növény-

zeten, meglátszott és megérezett a verőfény és szabad levegő hiánya. Csakis hosszantartó szívós vívódás után sikerült a tudomány munkásainak eljutni arra a belátásra, hogy az ismeret világosságát kriptába rejteni és másoktól elvonni nem szabad, sőt azt tartóba tett gyertyaként akadálytalanul és tiszta fényben kell világoltatni a köz javára. Az emberi szellem ily módon való öntudatra ébredése következtében föléledett és megelevenedett az addig dermedtségi állapotban tengődő óvilág s a nép, mely sötétségben jár vala, láta nagy világosságot és akik lakoztak a halál árnyékának földén, azok felett fölragyogott az égi fény. Ez történt kiváltképpen a XV. és XVI. századbeli útegyengetés és előkészítés folyamán, amikor is a tudomány, az irodalom és a művészet mezején egyre-másra érlelődtek azok az eszmék, elvek, nézetek, amelyek megannyi előfutárak és hírnökök gyanánt jelezték, hogy immáron közelg az egyetemes szellemi és erkölcsi újjászületés napja és fölkelőben van a gondolatszabadság s a tudományos szabad kutatás hajnalcsillaga. Kicsoda nem tudná, hogy ez volt az egyházi, állami, társadalmi és erkölcsi élet középkori átalakulásának és a nemzeti nyelv joga érvényesülésének óhajtvá várt adventi időszaka.

De noha az ókori irodalom és művészet remekeinek tanulmányozása és az ezen réven elért kulturális fejlődés, úgyszintén a kongeniális alkotások sorozata ámulatra ragadta a középkori társadalom köreit, sőt műértő méltánylásra talál jelen korunkban is: mindamellett ez a tavaszi üdítő fúvalomként ható szellemi áramlat sohasem volt volna képes megtisztítani a vallási, erkölcsi, köztársadalmi és tudományos élet légkörét a már szerfelett felgyülemlett kóros csiráktól és rákfekélyszerű ragályoktól. Viszont a bölcsészet-, nyelv- és történettudomány bemohosodott ősi kútforrások búvárolása következtében feltáruló új ismeretek még oly nagy halmazából sem tudott a középkor pozitív keresztyén tartalommal gazdagodni, sőt a csupán egyoldalúlag pallérozott keresztyén tudósok gondolkozását, érzületét és szellemét az ókori irodalom eszmei tartalma a pogány világnézet zománcával vonta be. Hiszen még a legmértvadbóbb szellemi arisztokratáknál is mosolyt keltettek a bibliai írók és egyházi atyák tanításai s az előkelő papi körökben az evangéliomot alig értékelték többre, mint a görög mythológiát. Ilyen szánnalmas viszonyok középett az Isten adta nép úgy tagjaiban, mint

tömegében egyaránt eszközzé vált a hatalmasok kezében s a vallás és tudomány testvérkezéseként irányító szerepre jutott filozofáló religio merőben képtelen volt életerőt ömlesztetni s lelket lehelni a köztársadalom erjedésnek indult szervezetébe

Am, amikor már az ántik nyelvek és irodalmak elévülhetetlen becsü kincstárainak ajtajai föltárultak s a klasszikus szellemnek és iránynak a tudományban való felújítására törekvő humanismus annyira-amennyire oszlatta az elmék homályát ; aztán meg a lelkek, inkább, mint valaha, éheztek és szomjúhozták az igazságot s az út is meg volt egyengetve az evangéliom tudományának diadalmas pályafutására : ekkor ethikai szükségesség szerint fölragyogott a reformáció napja, hogy fényt, meleget, világosságot árasztó sugarainak hatására megújuljon és megtermékenyüljön a szellemerkölcsi világ. Nyilvánvalóvá lett az örök igazság és az ezen igazság megismeréséből eredő meggyőződés eredményéül és áldásául diadalra jutott a szabadság.

*

Közelebbről méltatva a reformáció és a tudomány közös alapelveit : mindjárt szemünkbe tűnik azonos sarkalatos dogmaként az igazság megismerésének joga, ami, noha minden egyes szellemi munkásnak, sőt általában kinek-kinek, mint az emberiség egységes organismusa tudatos tagjának elidegeníthetetlen tulajdona : mindamellettt annak érzetét és tudatát az irányzatos nevelés, a káros környezet és más áldatlan ráhatások behomályosíthatják, sőt végképpen tönkretéhetik. Példa erre a tekintélyek által korlátozott, lenyűgözött és megbénított szellem tengődése, amikor ugyanis amiatt, mert a gondolkozás és elmélődés szabad szárnyalását s a meggyőződés megnyilatkozását bármely néven nevezhető irányzat, rendszer, szervezet, vagy érdek akadályozza : a tudományos kutatás eredményei a maguk valóságában, hamisítatlanul napfényre nem juthatnak, sőt maga az eszme, már az agyban föl villanásakor enyészetre van kárhoytatva. Ha nevezetesen a bölcsésznek, a természettudósnak, historikusnak, vagy éppen a theologusnak már a priori számot kell vetnie azzal, vagy töprengenie kell afelett, ha vajjon az általa kutatott igazság megtalálása és megismerése esetében nem ütközik-e bele valamely felettes hatóság, vagy tekintély érdekkörébe s nem kell-e már jóelőre vezekelnie az igazság nyílt

kimondásáért : akkor természetesen még szó sem lehet komoly tudományos munkáról, annál kevésbé a tények megbízható megállapításáról. Ám a reformáció meggyőzte a tudományt arról, hogy az emberi szellemnek Istentől nyert joga és hivatása az igazság megismerése és a köz javára való értékesítése : tehát az Istentől képességekkel megáldott minden egyes szellemi munka kötelezve van arra, hogy vizsgálja meg a tekintélyektől diktált véleményeket, vegye bírálat alá a hagyományos tan-tételeket, a tömegirányításra kieszelt leckéket s hatoljon bele a szentírás szövegének és szellemének nyomozásába, sőt az igazság Zelke által vezéreltetve, törekedjék az okok és okozatok kapcsolatának, a mindenség összes jelenségeinek, a lét vég-céljának, utoljára meg még az Isten léte és lénye mélységes titkainak is a megismerésére.

• Az igazságnak ilyen közvetlen, egyéni földerítése és ezen az alapon az eredménynek vagy következtetésnek semmiféle érdek által meg nem tévesztett, félre nem vezetett, éppen azért hitre méltó megállapítása általában véve minden józan gondolkozású embernek kötelessége ; mennyivel kevésbé mentesíthető ez alól a tudománnyal foglalkozó tudós, akinek örködni kell afelett, hogy a tudomány világosságát semmiféle egyéni, vagy közösségi tekintély el ne homályosítsa, avagy éppen véka alá ne rejtse. Elvitázhatatlan, hogy az igazságnak a tudomány útján történő ilyen módszerű és célú szabad kutatása a reformációig szinte ismeretlen volt, amennyiben a történelmi- és tekintélyhit, mint az egyéni öntudaton kívül levő bizony-ságokból levezetett érvekkel domináló elv, kizárta az értelmi és ítélkezési tevékenység függetlenségét, ami miatt viszont, közvetlen, szabad és erkölcsi értékű szellemi munkásság nyomait csakis vajmi szórványosan, egy-két kimagaslóbb férfiúnál lehetett észlelni. A humanismus légkörében öntudatra ébredett egyéniség azonban, a reformáció varázshatása folytán érvényesítette a jogát s az őskori klasszikus szellemnek és iránynak a tudományban való értékesítése és a biblia elemző tanulmányozása mellett még az idő és tér végtelenségein felül levő világ mivoltának, törvényének és végcéljának szabad kutatásába, úgyszintén az államalkotmány, jogrend, törvényhozás önálló erkölcsi jelentőségének és az egyháztól való teljes függetlenségének megállapításába is belemélyedett, hogy így az igazság,

mint tény, a maga szintisztaságában és elegyítetlen valóságában válják ismeretessé és az egész emberiség közkincsévé.

Az igazság végtelen birodalmának ilyen hivatásos, méltó, mert önzetlen, józan és szabad vizsgálása eredményeül alakul ki a tudományos meggyőződés, a tények felől nyert bizonyosság, amikor is az igazság a kutató egyén alanyi és tudatos birtokává, általa pedig a társadalom, a nemzet, az emberiség boldogulásának hathatós tényezőjévé lesz. Ebben a tekintetben sokat köszönhet a reformációnak a tudomány, mert a reformáció mutatta meg, hogy a meggyőződés őszintesége, megbízhatósága és értéke felől, a független és szakavatott vizsgálódás alapján szerzett megbizonyosodás nyújt kezességet. A tudomány művelésére hivatott tudós akkor lehet meggyőződve a következtetéseinek és megállapításainak tévedéstől mentessége és helyesége felől s csakis akkor csatlakoznak hozzá rokongondolkodású és megértő társak, ha bárminemű lappangó, vagy nyilvános érdektől független énjének s lelkiismeretének legmélyén gyökeröző meggyőződése úgy magának, mint embertársainak tökéletesedésére, a köz javára és — végső elemzésben Isten dicsőségére irányul. Amiként tehát a reformáció a lelkiismereti szabadságnak és bármiféle földi tekintélytől független egyéni vizsgálódásnak mozdíthatatlan sziklafundamentomára épített: aként a tudomány is egyedül a szabadság szent földjén, a világosság tiszta fénysugarínál, a szellemi és erkölcsi lét üde légkörében tenyészhet, virulhat és gyümölcsözhet. Ezért nélkülözhetetlen és szükséges feltétel minden tudományos munkásra nézve a szigorú és részrehajlatlan önbírálat, a komoly igazságérzet, a lelkiismereti szabadság és a bölcs önmérséklés.

A reformáció és a tudomány kapcsolatos gondolatának bizonyítékául tekinthető az a közös jellegű és célú törekvés is, mely az ellentétek kiegyenlítése, illetőleg elhárítása folytán elérhető egységes és összhangzó keresztyéni világnézet diadalmanak biztosítására irányul. A reformáció elve szerint nevezetesen, az egyesekre és népekre egyaránt átalakító hatású evangéliomi szellemnek és erőnek, munkás, eredményes és üdvös tényezőként győzedelmeskednie kell az egyéni és közösségi élet minden vonatkozásában, hogy így az igazság, világosság és szabadság áldásaiban az egyetemes emberiség részesülhessen.

Hasonlatosképpen a tudományosság útján, a különféle szellemi és erkölcsi képességek kifejtése, gyarapítása és érvényesülése által létrejövő eredményekben és vívmányokban részesedniök kell mind az egyeseknek, mind a nemzeteknek egyaránt. Mert, miként az összhangzóan működő, ép testi szervezetben a különböző rendeltetésű egyes tagoknak más-más élettevékenységi feladatuk van ugyan, de az egységes organismus nem nélkülözheti egyik tagjának a közreműködését sem : aként a szellemi és erkölcsi élet organizációjában minden egyes alkotó résznek, elemnek, tagozatnak megvan a maga külön joga és rendeltetése, de megvan az a kölcsönösségi viszony, közös tér és érdek is, melynél fogva kivétel nélkül mindegyik — bármily szerény és látszólag jelentéktelen — képességnek és tényezőnek a maga módja szerint érvényesülnie kell.

Az egyes ember és a közösség, a sok tag, de egy test, a különféle szellemi adományok, de azonos Lélek eme benső egybekapcsolódásából következik az a reformációi elv, mely szerint minden egyes keresztyén, mint az evangéliumi hit, reménység és szeretet által vezérelt szent közösség tudatos tagja, kötelezve van arra, hogy Istentől nyert tehetségeit és javait készséggel és örömmel a többi tagnak és az összeségnek boldogulására fordítsa, hogy így minden vonatkozásban megvalósuljon a régi bölcs jelszó : *in necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas*. Viszont ennek az elvnek a folyamánya a tudomány abbéli célirányos törekvése, hogy tudniillik az ugyanazon örök Lélektől eredő különféle szellemi tehetségek gyümölcsei, részenként és összesen, emberi nemünk közös tulajdonaivá és a tökéletesedést elősegítő energiákká váljanak a hivatásos munkások missziója révén.

Ámbár azonban az igazság minél mélyebb, teljesebb és hűbb megismerésére törekvő és céltudatosan haladó tudomány, valamelyes közös és egyetemes jellegű világnézet kialakulását, a lényegében rejlő erők kifejtése folytán, bármi más szellemi tényező közrehatása nélkül, a saját törvényei szerint is elősegíthetné, úgyhogy egy-egy nemzetet csupán a tudomány hatalma is föl tudhatna emelni a műveltség szédületes ormaira : mindazonáltal a kultúra történelmének igazolása szerint, az egyetemes szellemi és erkölcsi fejlődés érdekében, a tudományon kívül álló olyan tényezők közreműködése is szükséges,

amelyek nélkül az emberi tökéletesedés pályavonalát el sem lehetne képzelni. Köztudomású ugyanis, hogy a vallás, mint a tudományhoz közvetlen közel álló szomszédos szellemi társ-hatalom, illetőleg a benne rejlő középponti jelentőségű erkölcsi eszmény, úgyszintén az egyéni és közösségi életben szemlélhető valláserkölcsi megnyilvánulás, továbbá az ezzel kapcsolatos természetfeletti eszmékről, gyakorlati életelvekről, viszonylatokról alkotott különféle vélekedés, meg az elvek társulása következtében létrejövő közös tudat, főképpen a hitbeli meggyőződés — mondom mindez — : mily rendkívüli mértékben elősegítheti — viszont azonban gátolhatja is — a tudomány szabadságát, föllendülését és érvényesülését. Ez a jelenség abból magyarázható meg, hogy a vallási érületben, tudalomban és életben mutatkozó elemek in ultima analysi az örökkévaló Istennel, a mindenség és a szellemerkölcsi lét alapfeltételével, a legfőbb ethikai fórummal vannak összefüggésben és így azok mivoltának; értékének s horderejének kutatása, megismerése és alkalmazása, nem különben az egyéni és közösségi életre gyakorolt sok oldalú hatásának kritikai megállapítása szerfelett gazdagíthatja az összes életjelenségek búvárlására illetékes és hivatott tudomány tárházat.

Ám a reformáció megtanított arra, hogy a vallás, közelebből és kiváltképpen a keresztyénség, világtörténelmi jelentőségű hatalom ugyan, mely a népek életére, jellemére, műveltségére, tökéletesedésére mérvadó, sőt gyakorta döntő hatással volt, van és lesz : mindazonáltal annak halandó emberektől eredő és éppen ezért változó, múló szervezete, nevezetesen az egyház, sem isteni, sem emberi jog szerint nincs felruházva azzal a hatalommal, hogy a tudásvágyó szellemet a szabad vizsgálódásban, az igazság megismerésében, nyilvános hirdetésében és terjesztésében akármiféle érdekből is akadályozhassa, avagy éppen a lelkiismeretet bilincsekbe szoríthassa. Amikor tehát a reformáció az őseredeti keresztyénség evangélicmi lényegét, örök érvényű elveit, jcgait, szabadságát életre kelteni és győzelemre juttatni törekedett, ugyanakkor egyszersmind felszabadította a lelkiismeretet a tekintélyelv igája alól s ezzel a tudomány szabad fejlődésének akadályait, a hagyományos scrompókat és előítéleteket szintén elhárítván : visszadta az emberi szellemnek az őt iure divino megillető önálló, erkölcsi

létjogát. Eképpen szabadult fel a tudomány a hagyományos megdermettség állapotából és így jutott a szabad mozgás, erkölcsi függetlenség birtokába, aminthogy viszont ezen az alapon válhatik és válik a részrehajlatlan kritikai kutatás következtében megismert igazság közös kincisé és tulajdonná. Ez azt jelenti, hogy úgy az egyesek és népek, mint az egész emberiség, az evangéliumi keresztyén és igazi tudományos világnézet egységes összhangjában találhatják meg a boldogulás és tökéletesedés feltételeit, elemeit, gondolatát és megvalósulását.

Az ilyen közös gócból kiinduló és a szellemerkölcsi lét összes téreit átható, megtermékenyítő és gyümölcsöztető munkának nyomán, bizonyára nem erővel, sem nem hatalommal, hanem az Úr Lelke által győzedelmeskedik egykoron egyfelől a reformáció által vallott és védelmezett világidvezítő evangéliom, másfelől a népek tökéletesedését és boldogulását célzó és előmozdító tudomány. Az evangéliom és tudomány emez eszményi összhangjának létrejöveteléért, a szellemi és erkölcsi erők megújulásáért, az Isten országa dicsőséges diadaláért, vagy ami ezzel ugyanaz : a világosság, igazság és szabadság eszményeinek megvalósulásáért dolgozik, küzd és él ez a mi egyetemünk is hivatása szerint.

Ez a gondolat újítja fel emlékezetünkben a reformáció és a tudomány ama kiválóan nagy jelentőségű közös alapelvét, mely az erkölcsi felelősség benső érzetében és tudatában határozódik, ami viszont bármely hivatás méltó betöltésénél nem csak indíték és zálog, hanem egyúttal biztosíték is. A reformáció hajnokai nevezetesen az Istennek köteles számadás tudatától áthatva szólottak és cselekedtek. Vallástételük, példájuk, műveik, törekvéseik az erkölcsi jellem tündöklő alaperényéről, a mélyen érzett felelősségről tanúskodnak. Máskülönben életük és működésük hűtlen szolga sáfárságához volt volna hasonlatos, holott pedig fénylenek, mint a nap és mert ők sokakat az igazságra vezéltek, ragyognak, miként a csillagok örökké. Ezenképpen a tudomány hivatásos művelőinek is minden külön szabályzat nélkül szünetlenül szem előtt kell tartaniok, hogy ők nem béresek, nem kontárok, hanem a minden földi törvénynél szigorúbb és tekintélyesebb erkölcsi parancs szerint

megállapított kötelességnek példaadó teljesítői tartoznak lenni. Miért is a mi programmunk a felelősségre való emlékeztetéssel kezdődik, folytatódik és zárul, amennyiben életünknek és tevékenységünknek az erkölcsi eszménység által követelt kötelező feltételekkel, végső elemzésben az Isten akaratával mindenben egyezőnek kell bizonyulni. Csakis akkor és úgy vagyunk és maradunk hivatásunk színvonalán az igazság méltó hirdetői, a tudomány szakavatott művelői, a szabadság hű őrei és a világosság terjesztői, ha semmi részben sem vádol a lelkiismeretünk s ha felelősségünk teljes tudatában mindig készek vagyunk számot adni a reánk bízottakról. Úgy van. A tudomány diplomája papjainak emberektől függetlenül, állandóan az igazságot, a meggyőződésből elfogadott és vallott valóságot szabad és kell szólaniok, viszont erkölcsiségüknek a tökéletesedés elve és kánona szerint kell igazodni, példaképpül a nemzedékeknek, dicséretére emberi nemünknek és mindenkinek felett tudatában a legfőbb mennyei fórum előtt köteles felelősségnek.

Mivel tehát úgy a reformáció, mint a tudomány az erkölcsi felelősséget az egyéni öntudat középpontjába plántálta be: ez ok miatt mindkettő az egész embert viszi foglyul az igazságnak és ezen a révén oly hatásokat, alkotásokat, értékeket és tényeket képes felmutatni, amilyenekkel azonos eredményeket a szellemi erkölcsi világ más — habár szintén áldásos — téerein nem találhatunk. Ebből természetesen következik, hogy az erkölcsi felelősség érzetének és tudatának az egyéniség szentélyében való olthatatlan lángolása, világolása és ragyogása, úgyszintén a köztársadalomban érvényesülésre jogosított energiák kellő kifejtése és gyarapodása felett örködni — az egyetemnek általában, a mi egyetemünknek pedig különösen oly életfeladata, amelynek sikeres megoldásával, véres harcok árán kivívott győzedelmeknél sokkal fényesebb, mert hervadhatatlan és enyészhetetlen dicsőséget szerez mind magának, mind a nemzetnek, a hazának és az embervilágnak.

A reformáció és a tudomány eme felelősségi közös alapelvét a folyamatos jelen által parancsolt kötelességek határai és méretei nem korlátozzák, sőt annak gyökérszállai vissza nyúlnak az ősi múltba, iránya és érvényesülési színtere pedig a tökéletesség célpontjáig ér el. A reformációt ugyanis az az erkölcsi kötelező felelősségtudat vezérelte, hogy bibliai alapon kezde-

ményezett tényeiért az Istennek számadással tartozik. Evégből egyáltalában nem szakított a keresztyenség másfelezer éves múltjának hitbeli és ethikai alapigazságaival, sarkalatos tételeivel, sem nem vitatta az egyház jogos igényeit s nem ostromolta annak áldásos intézményeit; még kevésbé tagadta az evangéliom egykori diadalának elérése végett megkívántató szervek, utak és módok szükségességét, sőt mindezeket a láncszemként egymásba kapcsolódó történelmi vívmányokat, létesítményeket, jogokat és érdekeket a keresztyén egyháznak és a keresztyénségnek bibliailag igazolt létfeltételeiül, biztosítékaiul és az Isten országa megvalósulására irányuló evangéliomi misszió sikerének zálogaiul vallotta és nyilvánította. Nemcsak, hanem arra is megtanított, miképpen kell a hithű elődök által a szentírás szellemében becsülettel megállapított határmesgyék érintetlenül hagyása mellett az őskeresztyén hitbizományt, az erkölcsi felelősség tudatában hamisítatlanul, épségben megtartani, megóvni és az utókor számára biztosítani.

Hasonlatosképpen a tudomány fejlődésének folyamata azt igazolja, hogy a tapasztalati lét lényegére és jelenségeire, úgyszintén a természetfeletti eszmevilágra vonatkozólag hajdan kiderített eredmények, évezredek múltán is méltó értékelésben részesülnek, ha ugyan a tárgyilagos bírálat tűzpróbáját kiállják és elemező vizsgálat után a szellemerkölcsi élet rengeteg kiterjedésű keretébe összhangzóan beillőknek bizonyulnak. Viszont semmiféle tekintélyelv, avagy hatalmi parancs sem erőszakolhatja rá a tudományra, hogy a szabadság jogának korlátozásával és az erkölcsi felelősség mellőzésével, önállótlanul és szolgálólag olyan tételeket védelmezzon, hirdessen, vagy terjesszen, amelyek még ha szinte nemzedékről-nemzedékre öröklött csoportigazságok, illetőleg közösségi irányelvek volnának is, mindamelllett a tudomány és a lelkiismeret részrehajlatlan ítélőszéke előtt meg nem állhatnak, sem istápolást nem igényelhetnek. A tudomány hivatási munkája folytonos reformációi tevékenység, amennyiben a múlt idők igazi kulturális értékeinek megóvása és fejlesztése mellett oszlatja a tudatlanság ködét, irtja, gyomlálja az emberi nem őskora óta felburjánzott babonákat, előítéleteket, tévtanokat, balhiedelmeket, igazolatlan feltevéseket és téves következtetéseket, másfelől pedig bárminemű kasztszellem száműzésével, tisztán az egye-

temes közművelődés és tökéletesedés céljának elérésére tör és a felelősség teljes tudatában hat, alkot, gyarapít a múlt szilárd alapjain a jövő korszakok számára.

*

A tudomány ezt a hivatásos, közhasznú tevékenységét bármi egyéb kellék birtokában is csupán akkor képes kifejteni és az egyetemes tökéletesedés célját csak úgy bírja megközelíteni, ha — amint már érintém, — bárminemű elfogultságtól mentesen és akármiféle külső tekintélytől függetlenül, a szabad vizsgálódás révén megismert igazsághoz meggyőződésből ragaszkodik és az ily módon megismert igazságból eredő szabadságban tántorítatlanul, állhatatosan kitart mindvégiglen. Éppen úgy, mint a reformáció, amelynek egyetemesen ismert és elévülhetetlen alapelve az egyéni és lelkiismereti szabadság, ami nélkül öntudatos vallásosság, szellemi és erkölcsi tökéletesedés, nemzeti önállóság, jogegyenlőség, közbiztonság, általában valódi élet és fejlődés el sem képzelhető. Ebből magyarázható meg, hogy a keresztyén hívőre nézve legbecsesebb jó az evangéliom szellemében felmagasztosuló élet szabadsága; viszont a legboldogítóbb tudat a belső és külső terhektől való mentesség, amikor a szellem szabadon szárnyalhat és az eszmék és ismeretek birodalmának téerein bátran mozoghat, akadálytalanul kutathat, bízvást haladhat. Hiszen még az érzéketlen teremtmények összesége is vajjudva eped a múlandóság rablásából való megváltás és a dicsőséges szabadságra eljutás után: mennyivel inkább szabadságra van hivatva a szellemi és erkölcsi képességekkel felruházott ember. Igazi szabadságról azonban csakis ott és akkor lehet szó, ahol és amikor úgy az egyes ember egész lényét és életét, mint az egyénekből alakult társadalmat minden ízében és teljesen, a bűn, sötétség és károkozás minden nyűgétől szabadabbá tevő, szent igazság irányítja, vezérli és kormányozza. Ezért valljuk, de meg tapasztalatilag is észleljük, hogy az igazi szabadság egész mivoltában, hatásaiban és eredményeiben egyaránt, bámulatos erkölcsi erő, éltető világosság, eszmény, végcél, amely ellen szentségtörés bűnét követi el az, aki méltatlanul, hűtelenül, gonoszul él, vagy bánik vele.

Ám, amennyire indokolt, jogos és áldásos az igazi szabad-

ság érvényesülése, éppen annyira indokolatlan, jogtalan és veszedelmes volna az álszabadság, az önkény felülkerekedése. Bármilyen kórjelenség elhárítása, sőt megelőzése végett úgy a reformáció, mint a tudomány már gyökerében elfojt minden olyanfajta túlzó vélekedést és olyan irányú törekvést, amelyek az evangéliomi és lelkiismereti szabadság örve alatt, a szellemi és erkölcsi világ egyetemesen vallott alapigazságaival, eszményi rendeltetésével és céljával ellenkező érdekeket, avagy önző, hiú dicsvágyat akarna istápolni és szolgálni. Csakis ahol az evangéliom szelleme él, munkál és vezérrel : ott van igazi szabadság ! Az igazi szabadság birtokában pedig soha sem téveszthetjük szem elől a vallás és a tudomány, az elmélet és a gyakorlat, az empirizmus és a metafizika, meg általában a művelődés és tökéletesedés más-más téerein és fokain, úgyszintén a közéleti vonatkozásokban észlelhető ama határvonalakat és scrompókat, amelyek az egyugyanazon szellemi forrásból eredő különböző képességeket és erőket, meg az ezek kifejtése révén elérhető eredményeket s vívmányokat egymástól — noha gyakorta alig-alig fölismerhető módon — elkülönítik ; viszont azonban állandóan tekintettel vagyunk arra az eszményi egységre, amely az emberiség tökéletesedését elősegítő energiák, mint megannyi szellemi hatalmak között nyilván megvan, aminthogy valóságos létezéséről a szellemerkölcsi élet összehangja tanúskodik is. Ezt az eszményi harmóniát, mint a tudomány varázslatos erejének győzedelmi szent symbolumát védelmezi, óvja az egyetem bárminemű téves, hamis, elvtelen kísérletek ellenében, oly módon, hogy az önkényesen értelmezett szabadelvűség szertelenségeit, úgyszintén a fegyelmezetlen és negatív irányzatú kulturtörekvéseket a szellemerkölcsi szabadság szinterétől távortartja, elszigeteli, hatástalanítja, ellenben a szellemi és erkölcsi értékek elfogulatlan becslését, méltánytánylását, úgyszintén a lelki képességek megfelelő érvényesülését előmozdítja ; az igazságot, a jogot, a szép, a jó, a boldogító eszméket, az évezredek át bevált elveket és üdvös hatásúaknak bizonyult életerőket diadalra juttatja.

Természetes azonban, hogy ezt a dicsőséges diadalt még az egyetem hivatásos, felelős, céltudatos és képes szellemi munkásainak egységes szervezetbe tömörülő tábora is, egyedül a szabadság birtokában és a szabadság állapotában vívhatja ki.

Szabad pedig akkor vagyok, ha egész lényemet és minden tehetőségemet, készséges engedelmisséggel, önzetlenül oda szánhatom, oda szentelhetem és feláldozhatom az előttem legfőbb örök erkölcsi jónak, az igazságnak és az igazság hűséges szolgálata által a társadalomnak, a hazámnak, a nemzetemnek és ember-társaimnak boldogítására és Istennek dicsőségére.

Mínthogy azért a reformáció is, a tudomány is az igazság diadaláért, a szabadságért, az egyetemes tökéletesedés céljának eléréseért dolgozik, küzd, lelkesül: ne engedjétek soha, hogy a sötétség szolgálai csak egy szempillantásig is elnyomják, eltiporják az igazságot és békóba, bilincsbe verjék a szabadságot. Legyünk egyen-egyen józanok, éberek, minden vonatkozásban fegyelmezettek, bátrak, állhatatosak. Tartsunk ki rendületlenül, híven a küzdés porondján, főképpen most, a megpróbáltatásoknak, válságoknak, ítéletszerű rázkódtatásoknak emez egyre komorabb időszakában, amikor anyagi érdekharcok miatt nemcsak a magán- és közélet, hanem a nemzetek és államok erősségeit, biztosítékait is veszedelmek fenyegetik s a lelkeket kívülről harcok, belülről rettegtetések háborgatják szüntelen. Hajh! ilyen és hasonló jelek és válságok előzték és előzik meg az országok katasztrófáit minden időben. Ilyen és eféle világbonyodalom közepett a minden irányban és úgy fent, mint alant érvényesítendő reformáció és a tudomány az a szellem-erkölcsi társhatalom, amelynek ereje — Isten irgalmasságából — megszabadít a romlástól. Azért mondom, hogy miként négy évszázaddal ezelőtt, úgy jelenleg is, a szellemi, erkölcsi, egyházi, állami, magán- és közélet óhajtván várt megújulásának és ezzel együtt ama reménybeli jobb, boldogabb, dicsőségesebb jövődönnek előfeltétele és záloga — a reformáció és a tudomány.

